

Viken slik det så ut der tidlig på 1900-tallet, med gamlestugu og den gamle låven. Nils Nilsen Viken overtok småbruket da faren Nils Larsen Viken døde i 1910. Den gamle hallingstua ble revet i 1923 og nytt våningshus i halvannen etasje ble bygd. Foto: A.B. Wilse. Norsk Folkemuseums bildearkiv

Børstefabrikken som flyttet til Nes

AV OLAV W. SVEINSSON

Glimt fra tidlig industrivirksomhet i Nes, om småbruket Viken og om menneskene bak etableringen og driften.

Lengst syd i Nesegn, på vestsiden av dalen og lengst ut mot Beia, ligger småbruket Rønnaug-Viken/Viken/«Vikji». Her ble det på 1930-tallet bygget et mindre fabrikklokale på fradelt tomt, Skogli, og litt før 1935 startet O. Wiken A/S produksjon av børster, vesentlig neglbørster og gryteskrubber.

Eli Olsdtr. og Nils Larsen Viken

Eli var fra Rudsvikplass under gården Kvarteig i Nes (1849-1931). Eli fikk sønnen Hans Oluf (Olaf/Olaf d.e. som han senere kalte seg) med jernbanearbeider Jens Halvorsen.

Olafs mor fikk attest til Fredrikshald (Halden) i 1879 og giftet seg der i 1880 med Nils Larsen (1851-1910) fra Blomskog, Värmland i Sverige. Eli og Nils fikk to barn sammen, Anne Nilsdtr. (1880-1903), gift med Bendik Torkjellsen Bentehaugen, Liodden, ingen barn, og Nils Nilsen (1890-1943), ugift. Anne og Nils var således halvsøsken med Olaf.

I 1880 flyttet familien til Nes, til Elis hjemtrakter. Samme året kjøpte Eli og Nils småbruket Viken av de tidligere eierne av plassen da denne familien utvandret til Amerika. Eli og Nils tok navnet Viken.

I bladet «Nu» nr. 39, 1901, skriver redaktør Anders Mehlum: «Faderen Nils Viken er fra Vermeland, men har vært saalænge i Nes, at han nu taler fuldstændig Halling. Det har været en svær Arbejder, som har arbejdet sin Jord op fra et uselt Bruk til en gild, veldrevet Gaard».

Viken slik det var på 1950-tallet etter ombygging og utbygging. Børstefabrikkbygningen kan skimtes i trekrullen på oversiden av riksvegen og litt til høyre for låvebygningen. Oppe på haugen på oversiden av vegen var det et lysthus som Olaf d.e. Viken fikk bygd i sine velmaktstider. Det hadde glassvegger og rundt det hele var det benker og bord. Nils Viken testamenterte Viken til Eivor og Kristian Lien i 1943. Foto: Widerøes Flyveselskap, 1959. Fra Hallingdal Museums fotoarkiv.

Børstefabrikk med 40 ansatte

Elis sønn gikk amtskolen på Nes 1891-92 før han etablerte seg i Kristiania, kalte seg Olaf Wiken. I «Nu», nr. 21, 1909, forteller han om levnetsløpet sitt til da:

«Han gjette tre somre for mora på Smyllien og Bekkjeset. Etter konfirmasjonen var han heime, men hver vår var han med i brøtningen, og om vintrene i skogen i Flå, Dagali og i Todalen. Deretter dro han til Kristiania, først på handelsskole, og så ut i arbeidslivet der i byen. Han var innom flere kontorposter før han ble ansatt som ekspeditør ved Den Norske Børste- og Penselfabrikk med en månedslønn på kr. 50. Etter fire år slutta han og begynte med agentur av flere varer.

Etter ei kort tid blei børstefabrikken til salg, og han kjøpte varebeholdningen og maskinene, firmanavnet betalte han kr 5 for. Etter ett år flyttet han fabrikken til Akersgata 7, og høsten 1908 til Lybækkergaden 1. Han hadde da tjuvfem tilsatte ved selve fabrikken, to selgere, to damer på kontoret, og mange lokale agenter i alle større byer. Ei tid var arbeidsstokken ved fabrikken oppe i førti stykker. Ved siden av fabrikken hadde han agenturer for seksti andre firmaer».

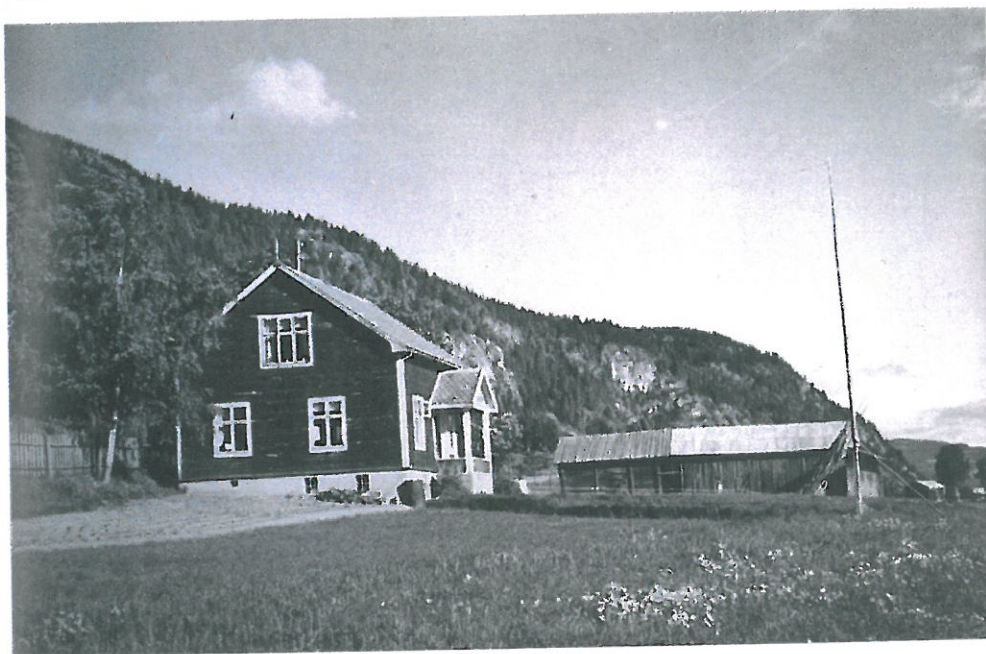
Interiørbilde fra Den Norske Pensel- og Børstefabrikk i Kristiania. Her var nok varesortimentet noe større enn det ble i Viken. Fra Hallingdal Museums fotoarkiv.

Han var gift med Berit Kristin, f. Bjerkås, datter av en fiskeforretningseier i byen. Dette paret hadde sønnen Olaf Kåre (Kåre/Olaf d.y. som han gjerne kalte seg).

Nedgangstider, krakk og konkurs

Olaf d.e. fikk store problemer da de økonomiske krisetidene kom på 1920-tallet, og i forsøket på å redde arbeidsplassene for sine ansatte, førte omstendighetene til at konkurs og nedlegging av virksomheten ble uunngåelig. Olaf stod på bar bakke og familien flyttet oppover til Olafs halvbror Nils. Nils var da i gang med å bygge nytt våningshus.

Nytt våningshus ble bygget i 1923 til erstatning for gamlestugu. Det var Nils som stod for byggingen. Det ble behov for større plass da Olaf d.e. med familie flyttet oppover etter konkursen. Fra Hallingdal Museums fotoarkiv.

Nils hadde kausjonert for sin bror, og på grunn av husbyggingen ble også han sterkt rammet av pengemangel. Således ble etableringen av børstefabrikken i Viken et nødvendig tiltak for å berge hele familien gjennom krisen, og et lite fabrikk-lokale ble bygget på en fradelt tomt på oversiden av riksvegen. Nødvendig maskinelt utstyr til driften ble fraktet oppover og produksjonen kom i gang. Dette skjedde samtidig med at Olaf d. e. ble syk og døde samme år (1935).

Børstefabrikken O. Wiken AS

I «Brev fra Hallingdal», datert 6. mars 1935, gjengitt i medlemsbladet «Hallingen», tilhørende «Hallinglaget» i Amerika, gir Endre Bringø noen glimt fra «liv og røre»

Børstefabrikken i Viken. Det ser ut til at det er aktivitet i lokalet. Tomten ble skylddelt fra Viken i 1935. Børste-produksjonen opphørte da krigen kom på grunn av problemer med råstoff-tilgangen og levering av varene. Lokalet ble senere brukt til å produsere knott. Deretter var det hønseri i lokalene før huset ble omgjort til husvære og senere brukt som hytte. Bygningen står den dag i dag. Fra Hallingdal Museums fotoarkiv.

Neglebørste og gryteskrubb var sortimentet til børstefabrikken i Viken. Foto: Finn-Tore Lindahl. Fra Hallingdal Museums fotoarkiv.

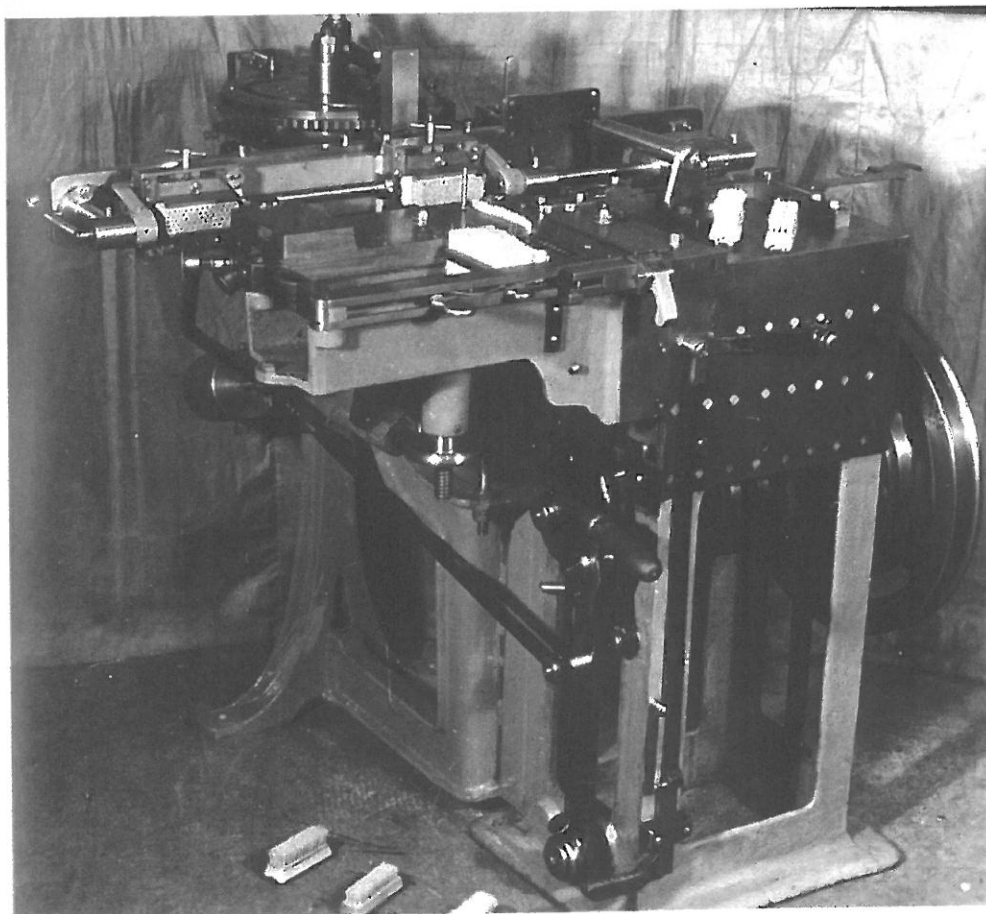

i bygda på den tiden. Han skriver blant annet: «På nordre Brunsvald lever Ole Brunsvald endnu. Han er over 80 aar, men frisk og nogenlunde rørlig. Hans søsterdatter Astrid Seljord har faat arbeid paa børstefabrikken nord paa Viken. Ole Viken, søn av Eli og Nils Viken, drev nemlig i en aarrække en børstefabrikk inde i Oslo. Efter at først faren og for en 3-4 aar siden moren, var døde, flyttet han op til Nils, broren.

Først bygget de sig en ny villa i Viken i stedet for gamlestuen. Og i vår begynte de at bygge en liten børstefabrik der. Den kom i gang lidt før jul i aar. Astrid Seljord har jobben med at passe maskinen som lager børstene. Olav Husemoen, søn av Fingar Husemoen, er maskinist og altnuligmand og Eivor Schartau, datter av den svenske Carl Henrik Wilhelm Schartau og Ragnhild Husemoen, er pakkerske og viserpike.»

Fra arbeidet i fabrikken

I sine etterlatte notater gir Eivor Solveig Lien, født Schartau, noen glimt fra arbeidsforholdene i fabrikken: «Det var en ung tysker som monterte maskinene. Jeg glemmer ikke de svære balataramene som vi måtte skjøte når de røk. Det var mye kluss med maskinene, men vi lærte da etter hvert. Det var en forferdelig lukt av bensinmotoren og det var ingen vifte til å få bort støv og lukt.

Maskinen som ble brukt ved børsteproduksjonen i Viken. Den ble montert av en tysker. Fra Hallingdal Museums fotoarkiv.

Eivor Solveig Schartau (senere gift Lien) var pakkerske og viserpike i børstefabrikken. Det ble mange turer til stasjonen, Lioddan eller Nesbyen, for å levere varer og post – enten med båt eller med spark over isen. Noen ganger var nok sykkelen til god hjelp når hun skulle til stasjonen på Nesbyen. Fra Hallingdal Museums fotoarkiv.

Ragnhild og Carl H.W. Schartau på Grøtoddan gård, foreldrene til Eivor Solveig Lien, f. Schartau. Fra Hallingdal Museums fotoarkiv.

I stua på Grøtoddan (nabobruk til Viken) med familien Husemoen Schartau. Her er Eivor på fanget til sin far Carl Henrik Wilhelm Schartau. Moren Ragnhild i midten bak. Det hendte at Schartau tok turen over til Liodden med varer fra børstefabrikken. Han var da gjerne innom landhandelen på Liodden for å handle. Liagøringen Edvin Hovde kan huske ham som en høyreist kar som alltid gikk i mørk, sidfrakk og som røykte sigarillos. Han var organist i Nes kirke i 11 år da Sevaldson var sogneprest, og det sies om organisten at han var så presis på sin veg til messe i kirken at man kunne stille klokken etter ham. Fra Hallingdal Museums fotoarkiv.

Det hendte jeg måtte arbeide om kvelden. En kveld senhøstes da jeg arbeidet overtid, kom det en eldre kar inn i fabrikk. Han hørte vel motorduren og da han så lys, og da han så at det bare var en ung jente der, ville han forsøke seg, men jeg kom meg unna. Jeg fikk betalt 25 øre timen og kr. 5 til mat hjemme i uken, og omsider fikk jeg tjent meg til en sykkel, 120 kr.

En gang var min søster Ingrid (6 år) med. Jeg hadde nok med å passe maskinen og så ikke at hun kom bort i skjæremaskinen. Hun måtte til doktoren å sy, men fikk heldigvis ikke mén, men et tydelig arr.

Det var for det meste jeg som fraktet varene over fjorden til jernbanestasjonen på Liodden. Det var et slit mange ganger for pakkene veide 20 kg. Jeg brukte båt

759. Parti ved Liodden Bergensbanen.

Foto: K. Bråten, Nesbyen.

eller spark når isen hadde lagt seg. En mann på Liodden spurte om det var slaveri i Viken.

I 1938 skulle Nils frakte varer til Liodden stasjon etter at han kom fra jobb. Det var om høsten så isen var nok ikke god. Han hadde spark med børstepakker på. Isen røk og sparken gikk til bunns, men Nils fløt på børstepakkene og fikk kavet seg til lands. Da jeg kom bort til ham, drev han og tørket penger. «Jeg datt igjen», var hans korte kommentar.

Da jeg giftet meg med Kristian Lien i 1939, fikk Kristian og jeg leilighet på to rom i 2. etasje i Viken, og jeg måtte overta fjøsstellet».

Oversiktsbilde over Liodden med jernbanestasjonen, Liodden gård og landhandelen til Knut S. Lie i bakgrunnen. Beiakleiva til venstre i bildet. Varene ble rodd over «Fjorden» eller Hallingdalselva. Om vinteren var det å gå over isen, gjerne med spark. Dette var lenge før Liodden fikk broforbindelse. Broen kom først ultimo 1959. Foto: K. Bråten. Fra Hallingdal Museums fotoarkiv.

Fabrikkdriften under krigen

Da krigen kom, evakuerte Kåre Olaf med familien og tjenestejenta til Viken. Han hadde imidlertid i flere år reist til Tyskland som agent og fått sympati for nazismen, noe som førte til et motsetningsforhold til onkelen Nils. Så da krigshandlingene i Hallingdal var over og tyskerne var vel forbi Beiakleiven og Viken, tok Kåre bilen og kjørte jernbanen nedover siden det var sprengt på flere steder på riksveien. Siden etablerte han seg på nytt i byen.

Nils prøvde å holde børsteproduksjonen i gang, men det ble etter hvert stopp på grunn av råstoffmangel og problemer med å få levert varene. Så da børs-

teproduksjonen opphørte, gikk Nils og Kristian Lien over til produksjon av knott, trevirke fra løvtre til produksjon av vedgass, erstatningsdrivstoff for biler.

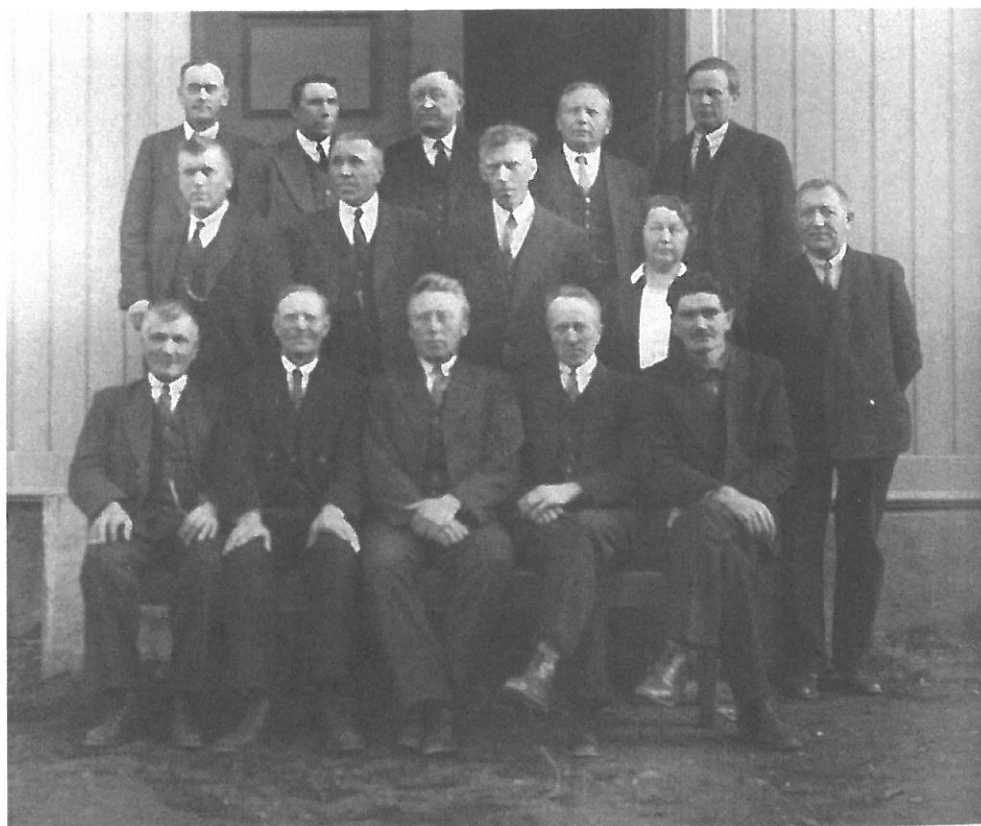
I 1943 ble Nils syk, lå på Drammen sykehus i flere måneder og døde i november det året. Før han døde, testamenterte Nils eiendommen til Eivor og Kristian Lien.

Kristian fortsatte knottproduksjonen til litt etter krigen og deretter var det hønseri i lokalene, senere ble bygningen gjort om til husvære og i noen år brukt som fritidsbolig. (Utdrag fra Eivor Solveig Vikens notater, noe omarbeidet.)

Nils Nilsen Viken

Nils hadde bare amtsskole og var i stor grad sjøllært. Han var utrolig kunnskapsrik og hadde i tillegg fabelaktig hukommelse. Han hadde enestående kjennskap til litteratur, og ble betegnet som en bokorm. Det sies om ham at han kunne sitte og lese ei avis, høre på radio og føre en samtale på samme tid.

Herredsstyret i Nes (1935-37) foran det gamle kommunehuset. Nils Nilsen Viken står som nr. 3 fra venstre i 2. rad. Han kom i yngre år med i kommunalpolitikken idet han ble valgt inn i kommunestyret som en av Arbeiderpartiets representanter. Han var trolig et av de aller skarpeste hoder som noen gang har hatt verv i Nes Herredsstyre. I debattene var Viken sjelden framme. Sin stillingtagen viste han alltid å underbygge med sin solide viten og en klar og logisk framstilling. Fra Hallingdal Museums fotoarkiv.

Han ble betegnet som en meget nyttig mann i bygda, var herredsstyrerepresentant, referent for avisa Fremtiden, formann i Nes Folkeboksamling, formann i Nes Kommunale Kino, styremedlem i Nes Samvirkelag og ellers medlem av forskjellige råd

og nemnder. Han sa fra seg vervet som herredsstyrerepresentant da han overtok stillingen som kommunerevisor. Det var et stort tap for bygda da han døde så altfor tidlig, 53 år gammel.

Parti fra Liodden, Hallingdal.

Varene ble fraktet over Hallingdalselven til Liodden stasjon og postkontor for videreforsendelse til mottakere i byen. Landhandelen til Knut S. Lie i bakgrunnen. Det ble gjerne handlet der på veg tilbake til Viken.
Foto: L.K. Ødegaard.
Hallingdal Museums arkiv.

«Børstefabrikken» slik den står i dag.
Foto: Olav W. Sveinsson 2012.
Fra Hallingdal Museums fotoarkiv.

Kilder:

«Hallingen», mars 1935. «Brev fra Hallingdal» v. Endre Bringø. Terje Østro: Gards og slektshistorie for Nes i Hallingdal, Nesfjordingen B, bind III. Eivor Solveig Lien, f. Schartau, hennes etterlatte notater. Utdrag fra nekrologer i Hallingdølen og Fremtiden. Bilder: Fra Hallingdal Museums fotoarkiv og Norsk Folkemuseum på Bygdøy.